

NİKOLAY GOGOL'ÜN UKRAYNA FOLKLORUNA YAKLAŞIMI

Nikolay Gogol's Approach to Ukrainian Folklore

Approche de Nikolai Gogol au folklore ukrainien

Dr. Türkân OLCAY*

ÖZET

Bu inceleme Nikolay Gogol'ün (1809-1852) Ukrayna halk sanatına özgü en fazla öğeye yer verdiği *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşamlar* adlı derlemesi üzerindedir. İncelemede bu derlemedeki öykülerde var olan; halk efsaneleri, söylenceleri, masalları gibi folklorik yapıtlara ait temalar ve üslup, anlatım teknikleri mercek altına alınmakta ve buradan yola çıkılarak Gogol'ün Ukrayna folkloruna yaklaşımı tartışılmaktadır.

İncelemenin sonunda Gogol'un halkın manevi güzelliğini halk sanatına başvurarak ortaya koymuş; bunu yaparken de halkın yeteneklerinin, bozulmamış ruhu ve mert karakterinin, kıvrak zekâsının değerini hatırlatmış olduğu fikri benimsenmektedir. Ayrıca Gogol'un halk kültürünü ve sanatını, uygarlığın üzerinde yükseldiği en temel yapı taşı olarak gördüğü de öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Gogol, Dikanka, folklor, Ukrayna

ABSTRACT

This essay is about Nikolai Gogol's story collection, *Evenings in a Farm near Dikanka*, in which he makes his most widespread use of folklore material. The themes and techniques of works of folklore that appear in the stories—such as legends and fairy tales—are examined and Gogol's approach to Ukrainian folklore is discussed.

The conclusion of the essay states that Gogol put forward the spiritual beauty of the people using the features of the people's arts—and, while doing that, reminded us of the value of the ordinary man's unspoiled soul and intelligence.

Key Words

Gogol, Dikanka, folklore, Ukraine.

Küçük Rusya olarak da bilinen Ukrayna, Kazaklar yurdu, destanlar ülkesinin ta kendisidir. Uçsuz bucaksız bozkırları, kımıltısız büyük ırmakları, Kazakların serüven dolu seferlerine ve halk ozanlarının türkülerine olduğu gibi pek çok edebi yapıta da konu olmuştur. Ukrayna; tarihi öyküler, masallar ve sayısız destan türkülerle zengin bir ulusal kültür mirasına sahiptir.

Olağanüstü bir ustalıkla betimlediği bozkırı, ormanları, gölleri ve geceleleriyle Ukrayna, Nikolay Gogol (1809-1852) için ayrı bir önem taşımaktadır.

Sanatçının çocukluk ve gençlik yılları Ukrayna'da geçmiştir. Yaşamı ilk kez burada gözlemlemeye başlamış, Ukrayna folkloruna ve tiyatroya olan aşkı burada doğmuştur. Gogol, daha Nejin Okulu'nda iken (1821-1828) halk yaşamına ve halk sanatına büyük ilgi duyuyordu. Ukrayna gelenekleri, görenekleri, oyunları, türkülerini vb. üzerine kendi düşüncelerinin ya da değişik kaynaklardan notların yer aldığı *Değişik Bilgiler – Elaltı Ansiklopedisi (Kniga vsyakoy vsyaçini ili Podruçnaya Entsiklopediya)* adlı yapıtı bu ilginin kanıtıdır.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Ancak Gogol'ün Ukrayna folkloruna duyduğu ilginin farklı bir kaynağı daha vardır. 1820'li yıllarda Aralıkçılar (Dekabristler) tarafından desteklenen halkçı fikirler kısa bir zaman içinde büyük ses getirmiştir. Bu fikirleri destekleyen Rus aydınları; dalkavukluk düzeyindeki yabancı hayranlığına karşı çıkmış, Rusya'nın zengin ulusal kültürünün katman katman incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu fikirlerin gündeme damgasını vurduğu dönemdeki edebiyat yapıtlarında da halk yaşamı, halk sanatı öğeleri ve kahramanları yer almaya başlamıştır. Tüm bu olgular 19. yüzyılın ilk yıllarında Rus edebiyatında başlayan demokratikleşme sürecini yansıtmaktadır kuşkusuz.

Bu süreç Rus halkının yaşamını ve folklorunu olduğu kadar Ukrayna'nın yaşamını ve folklorunu da kapsamaktadır. Söz konusu dönemde Rus toplumunda Ukrayna'nın özgün kültürüne, kahramanlıklarla dolu tarihine, halk efsanelerine ve masallarına ve elbette ki günlük hayatına duyulan ilgi artmaktaydı.¹ Nitekim Petersburg'a gelmesinden birkaç ay sonra (1828) Gogol, annesine şöyle yazacaktır: "*Burada Ukrayna hakkındaki her şey herkesin ilgisini çekmektedir*" (Gogol 1952:142). Ukrayna temalı her yapıt, Rus okuruna gizem dolu bir doğa ve günlük hayatın kapılarını açıyordu.

1830'lu yıllara gelindiğinde halk yaşamına ve folkloruna duyulan ilginin artmasıyla; batının etkilerine direnebilmiş Ukrayna kültürü Rus toplumu için giderek daha fazla önem kazanırken; bu ulusun tarihi ile ilgili her türlü belge, yapıt ya da kronik ilgi odağı olmuştur.

Petersburg'da kaldığı dönemde (1828-1833) romantik fikirlerin etkisi altında olan Gogol'ün de Ukrayna'ya olan ilgisinin arttığını mektuplarından anlamaktayız. Yazar, söz konusu mektuplar-

da annesi ve kız kardeşlerinden Ukrayna halk töreleri, efsaneleri ve batıl inançları hakkında bilgi göndermelerini rica etmektedir (Gogol 1952:141). Annesiyle 1829-1830 yıllarında yaptıkları yazışmalarda halk gelenek ve göreneklerine defalarca değinilmektedir. Örneğin, 24 Temmuz 1829 tarihli mektubunda Gogol, Küçük Ruslar hakkında gönderdiği "*değerli bilgiler için annesine şükranlarını*" iletmekte, buna benzer mektuplar beklediğini yazmaktadır (Gogol 1952:150).

Sonuçta Gogol öylesine zengin materyaller toplamayı başarmıştır ki, Ukraynalı eleştirmen ve yazar Somov'un tarihçi ve folklor araştırmacısı Maksimoviç'e yazdığı bir mektuba konu olmuştur. Söz konusu mektupta Somov; Ukrayna türküleri, masalları ve diğer folklorik yapıtlarla ilgili kimselerde olmayan kaynakların Gogol'de bulunduğunu ve yazarın onları "hemşehrileriyle" paylaşabileceğini bildirmektedir (Hrapçenko 1984:86).

Gogol'ün çok iyi bildiği Ukrayna yaşamı ve folkloru, *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşamlar (Veçera na hutore bliz Dikanki)*² adlı öykü derlemesinin, *Roma (Rim)* adlı öykünün ve 1840'ların ikinci yarısındaki çalışmalarının kaynağını oluşturmuştur.

Okumakta olduğunuz bu çalışmanın amacı Gogol'ün Ukrayna folkloruna yönelik yaklaşımını saptamaktır; bunun için de yazarın Ukrayna halk sanatına özgü en fazla öğeye yer verdiği *Dikanka Akşamları* yapıtı incelenecektir.

Dikanka Akşamları öykü derlemesi, farklı zamanda yazılan iki bölümden oluşmaktadır. 1831 yılının Eylül ayında yayımlanan ilk bölümde bir önsöz ve dört öykü (*Soroçinets Panayırı – Soroçinskaya yarmarka, İvan Kupalo Arifesi – Veçer nakanune İvana Kupala, Bir Ma-*

yıs Gecesi ya da Suda Boğulmuş Kız³–Mayskaya noç, ili Utoplennitsa, Kaybolan Yazı – Propavşaya gramota) yer almaktadır. Altı ay sonra yayımlanan ikinci bölümde ise bir önsöz ile dört öykü (Noel Arifesi – Noç pered Rojdestvom, Korkunç İntikam – Straşnaya mest, İvan Fyodoroviç Şponka ile Teyzesi - İvan Fyodoroviç Şponka i evo tyotüşka ve Büyülü Yer – Zakaldovannoye mesto) daha bulunmaktadır.

Dikanka Akşamları'nın konusunu Ukrayna köylülerinin (*Soroçinets Panayırı, İvan Kupalo Arifesi, Mayıs Gecesi, Büyülü Yer*), Kazakların (*Korkunç İntikam, Kaybolan Yazı*) ve taşralı çiftçilerin (*İvan F. Şponka...*) yaşamları, gelenek, göreneklere ve batıl inançları oluşturur. Bazı öykülerde ise tarihsel temalara yer verilmiştir.

Temelinde halk masallarının bulunduğu bu öykülerde halk efsaneleri ve günlük yaşam, gerçek ve hayal, geçmiş ve bugün özgün bir bileşim olarak belirir; gerçeğin betimlenmesinde yer yer halk efsanelerinden yararlanılmasıyla; fantastik öğelerle gerçekçi öğeler iç içe geçmektedir. Öykülerde değişik konulara, olaylara ve dönemlere yer verilmesine karşın herhangi bir kopukluk gözlenmez, yapıtta bir içsel bütünlük sağlanmış, her iki bölüm bir kitabı oluşturmuştur.

Dikanka Akşamları'nın ana temasını, Gogol'un demokratik görüşleri ve halkçılık anlayışı belirlemektedir. Gogol, yapıtında halk arasındaki sosyal ilişkileri ve halkın idealleri ile birlikte kendi hayallerini de yansıtırken; iyiliğin kötülükten, gönül yüceliğinin çıkarılıktan, çalışkanlığın tembellikten, asilliğin bayağı çıkarılardan daha üstün olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca Gogol, paranın gücünün yok edici olduğunu, mutluluğa suç işleyerek değil iyilikle erişebileceği-

ni, insan gücünün her türlü doğaüstü varlığın üstesinden gelebileceğini, manevi değerlerin çiğnenmesinin ve vatana ihanetin en ağır şekilde cezalandırılması gerektiğini de dile getirir.

Dikanka Akşamları öykü derlemesinde, halk yaşamı ve folkloru Rus edebiyatında ilk kez böylesine doğal ve şiirsel bir anlatıma dönüşmektedir. Hemen hemen tüm öykülerin temelinde ya bir efsane, ya da folklorik bir motif bulunmaktadır. Bu rengârenk temalar dünyasında lirik halk türkülerini andıran öykülere de, 'doğaüstü güçlerin' zaferlerinin anlatıldığı Ukrayna efsanelerinden çağrışımlara da yer vardır.

İvan Kupalo efsanesinin motiflerinin yer aldığı *İvan Kupalo Arifesi* bu makede incelenecek ilk öyküdür.

İvan Kupalo Arifesi

İvan Kupalo, 23-24 Haziran gecesi kutlanan Ukrayna halk bayramıdır. Bu bayramla ilgili gelenekler çok eskilere dayanır. Ukrayna halkı bu gecede eğreltiotunun kıpkırmızı bir çiçek açtığına inanır. Bu çiçeği koparmak çok zordur, çünkü 'kötü ruhlar' buna engel olmaktadır. Ancak bu çiçeği koparan kişi büyük bir hazineye sahip olmakla birlikte bitkilerin ve hayvanların dilinden anlama yeteneğini de kazanır.

İvan Kupalo Arifesi'nde anlatılan olaylar bizleri 17. yüzyıla götürmektedir. Öykünün özeti kısaca şöyledir: Petro adında kimsesiz bir genç, köyün eski haydutlarından Korj'un Pidorka adlı kızına âşık olur. Gençleri öpüşürken gören baba, Petro'ya kızından uzak durmasını söyler. Bundan bir süre sonra da Pidorka küçük kardeşi aracılığıyla Petro'ya bir Leh ile evlendireceği bilgisini ulaştırır. Bunu duyan Petro köy meyhanesine içmeye gider, köylüler tarafında şeytan olduğuna inanılan Basavryuk da meyhanededir. Basavryuk, sevdiği kızla evlene-

bilmek için her şeyi yapabilecek olan Petro'ya yardım teklifinde bulunur. O gece İvan Kupalo bayramıdır ve Petro efsanedeki çiçeği koparmak üzere dağa çıkar. Bin bir zorluğu aşan delikanlı efsanedeki çiçeğe ulaşır ve altınlarla dolu bir sandık görür. Buna sahip olmak için şeytanın koyduğu şartları kabul eder ve köyüne dönüp Pidorka ile evlenir. Bir yıl sonra İvan Kupalo arifesinde şeytan gelir ve yabanileşen Petro'yu da yanına alıp gider. Sandıktaki altınlar parçalanmış kuru kafalara dönüşürler. Kocasını tarafından öldürülen küçük kardeşinin ruhunu gören Pidorka da köyü terk ederek rahibe olur. Basavryuk'un tekrar ortaya çıkmasıyla da halk köyü terkeder.

Genel olarak kötü ruhların hakim olduğu *İvan Kupalo Arifesi*'ndeki masalı, tamamıyla hayali ortam Gogol'un çocukluğundan beri hayal dünyasında yer almış imgelerden beslenmektedir. Az okumuş ve dindar bir kişi olan annesinin dindar görüşleri Gogol'un üzerinde etkili olmuştu. Batıl inançlı olan anne, çocukluğunda Gogol'e korkunç masallar anlatmış ve batıl inançlar aşlamıştı. Öyküdeki, efsanenin duyanları nasıl etkilediğini anlatan, satırlar muhtemelen Gogol'un çocukluğunda bu korkunç masalları dinlerken kapıldığı duyguları yansıtmaktadır: "*Bir hikâye vardı ki, onu her dinlediğimizde korkudan zangır zangır titremeye başladık, saçlarımız dimdik olurdu... Korkuya kapıldık ki, karanlıkta her şey korkunç birer varlık gibi görünürdü bize.*" (Gogol 1984:48)

İvan Kupalo Arifesi'nde kötü ruhlar ve şeytanlar Basavryuk'un imgesinde toplanmıştır. Basavryuk insan kılıfına girmiş bir şeytandır: "*Korkunç bir görünüşü vardı! Saçları dimdikti, gözleri kızgın bir boğanın gözlerini andırıyordu!*" Altınları göstererek, "*Ha, ha, ha!... Nasıl da parlıyorlar! Ha, ha, ha!... Nasıl da sı-*

kırdıyorlar! Bu oyuncularından bir yığın elde edebilmen için, biliyorsun, yalnızca birinin yardımı gerek..." (Gogol 1984:49).

Eşsiz güzelliği şiirsel bir biçimde betimlenen Pidorka, halk türkülerindeki kadın tiplerini andırmaktadır: "*Kazak dilberin tombul yanakları, sabah çiğiyle yıkanıp daha bir parlayan, yapraklarını dikmiş, yeni doğmuş güneşin ışınları altında daha da güzelleşmiş olan, narin bir gelincik kadar taze ve göz alıcıydı... kaytan gibi simsiyah kaşları düzgünce aşağı kıvrulup tertemiz gözlerinin içine bakıyorlardı...; delikanlıların bakarken içlerinin gittiği küçücük ağız yalnızca bülbül gibi şakımak gibi yaratılmış sanki; kuzgun kanadı gibi simsiyah ve yumuşak saçları... altın işlemeli cepkenin üzerine dökülüyorlardı kıvrır kıvrır...*" (Gogol 1984:50).

Pidorka, yavuklusuna gönderdiği haberiyle de halk türkülerindeki kızlara çok yakındır: "*İvasyum benim, canım kardeşim! Yaydan fırlamış bir ok gibi koş Petro'ya; her şeyi anlat ona: kahverengi gözlerini sever, beyaz yüzünü öper öperdim, ama yazgım izin vermiyor. Acı göz yaşlarımla çok mendil ıslattım... Öz babam da düşmanım oldu... Sevmediğim bir Lehle beni everecek. Söyle ona düğün yakında... Yalnız düğünümüzde müzik çalmayacak, kilise korosu ilâhiler okuyacak telli saz ve kaval yerine... Benim evim karanlık, kapkaranlık olacak: akça ağaçtan yapılmış bir ev, çatısında baca yerine haç olan*" (Gogol 1984:51)!

Halk sanatının bu şiirsel öğelerine karşın *İvan Kupalo Arifesi*'nde efsanenin iç karartıcı öğeleri ağır basarken yer yer gerçekçi öğelere de yer verilmektedir. Halk inanışlarındaki gerçekçi unsurlarla usa aykırı unsurlar iç içedir.

İvan Kupalo Arifesi'nde karanlık güçler üstün gelmiştir; ama buna kahramanın saflığı değil ağırlıklılığı neden ol-

muştur. İvan Kupalo efsanesinin yanı sıra pek çok masalın, deyim ve atasözün de teması olan “paranın insan ilişkilerini yok eden gücü” öykü boyunca vurgulanmaktadır. Gerçek dışı semboller yazarın gerçekçi görüşlerini ortaya koymasını engellemekte tersine buna hizmet etmektedir; suç işleyerek para kazanmanın (*İvan Kupalo Arifesi*'ndeki Petro), bir hazinenin üstüne kurularak yan gelip yatmanın (*Büyülü Yer*'deki Dedede) hiç kimseye mutluluk ve hayır getirmeyeceği gibi görüşler bu semboller yardımıyla vurgulanmaktadır.

İvan Kupalo Arifesi'ni anlatan kilise zangocu, bu öykünün yüz yıllar önce dinleyenleri çok korkuttuğunu, oysa şimdi güldürdüğünü söylemektedir. Bundan halkın 'kötü ruhlar' ya da doğaüstü güçler hakkındaki görüşleri ve tepkilerinin, buna paralel olarak da toplumun bilincinin zamanla nasıl ve ne yönde değiştiği anlaşılmaktadır. Gogol bu rota üzerinden folklorik öğelerden yola çıkarak okurunu bu konuda düşünmeye iter.

İvan Kupalo Arifesi'ne kimi yönleriyle *Korkunç İntikam* adlı öykü yakındır.

Korkunç İntikam

Öyküde zenginliğe ulaşabilme arzusu ele alınarak insan ilişkilerinin ve kardeşlik bağlarının bundan nasıl etkilendiği konusu işlenir. Bu konu öykünün son bölümünde yer alan ve 17. yüzyıla ait olan bir türküyle dile getirilir. Türküden Petro adında bir bahadırın birlikte kazandıkları zenginliğin tamamına sahip olabilmesi için İvan adındaki arkadaşını oğlu ile birlikte uçuruma ittiğini öğreniriz. İki bahadırın ruhları yıllar sonra Tanrı'nın huzurunda buluşur ve İvan, intikamını almak için Petro'nun tüm sülâlesini lanetler. *Korkunç İntikam*'ın finali, öykünün temelini oluşturan ve Pet-

ro'nun sülâlesinin son üyesi olan büyücünün hikâyesiyle sıkı sıkı bağlıdır. Öykünün sonunda İvan'ın ruhu büyücünün karşısına çıkar ve onu uçurumdan aşağı atar. İvan böylece Petro'dan ve tüm sülâlesinden korkunç intikamını almış olur.

Gogol, farklı anlatım üsluplarına başvurarak aynı öyküde birbirlerinden çok farklı ortamlar yaratmaktadır: Geleneksel Kazak düğününün ya da Katerina ile Danilo'nun ilişkilerinin betimlendiği kısımlarda lirik bir atmosfer yaratırken savaş ve doğa betimlemeleri coşkulu bir ortam oluşturur; büyücü sahneye çıktıkça da mistik bir hava egemen olur. Tüm bunlara bir de Kazakların günlük yaşamının betimlediği güncel ortam eklenir. Böylece lirik, coşkulu, mistik ve güncel ortamlar kimi kez birbirlerini tamamlamakta, kimi kez ise karşı karşıya gelmektedirler. Gogol bunu yaparken hayal dünyasından nesnelige, masaldan gerçeğe, lirizmden iç karartıcı öğelere, destandan şiirsel anlatıma sürekli geçiş halindedir.

Katerina-Danilo ilişkisinin betimlenmesi; aralarındaki diyaloglar, Katerina'nın oğluna söylediği ninniler Ukrayna lirik halk sanatının özelliklerini taşıırken, Kazakların savaşlarının anlatıldığındaki üslup da epik halk yapıtlarını çağrıştırmaktadır. Yas tutan Katerina'nın yakınışları bu etkilere iyi bir örnektir: “*Kocam benim! Gözleri kapalı yatan sen misin öyle? Kalk, benim eşi bulunmaz şahinim! Doğrul!... Ama susuyorsun, susuyorsun benim biricik efendim! Karadeniz gibi karardı, mosmor oldu yüzün. Kalbin durmuş! Neden böyle soğudu ellerin, erkeğim? Sıcak değil mi göz yaşlarım, ısıtmıyorlar mı seni? Seni uyandıracak kadar güçlü değil mi hüçkürüklerim?...*” (Gogol 1984:151). Gogol'un yapıtlarının dil özelliklerini inceleyen uzmanlar, Katerina'nın bu sözlerinin, bi-

çim ve içerik olarak halkın ağıt yakma gelenekleriyle benzerlik gösterdiğini saptamışlardır (Hrapçenko 1984:115).

Kazakların kahramanlıklarının vurgulanmasında epik halk destanlarına özgü dil özelliklerinden yararlanılmıştır. Öyküde kullanılan sözcükler ve sözdizimi yapısı halk efsanelerine-sazlarının eşliğinde kör halk ozanlarının eskiden söyledikleri ve 'dumı' ile 'bilina' adı verilen türkülere - yakındır: "... *Kılıçlar savruluyor, mermiler vınıyor, atlar kişniyor, tok nal sesleri duyuluyordu. Naralar kulakları sağır ediyor, dumandan göz gözü görmüyordu. Her şey birbirine karışmıştı. Ama Kazak yüreği düşman nerede, dost nerede hissediyordu. Bir mermi vınıyor... Bir kılıç ıslık çalıyor... Anlaşılmaz bir şeyler mırıldanarak yere yuvarlanıyor bir baş... Kuş gibi bir o yana bir bu yana uçuyordu Danilo. Naralar atıyor, kılıcını savuruyor, sağındakilerin solundakilerin kafalarını uçuruyordu. Salla kılıcını, ey Kazak! Vuruş Kazak! Yiğit yüreğini hoş et!...*" (Gogol 1984:151).

Bu alıntı, düzyazı biçiminde sunulmuş bir halk türküsü izlenimini bırakmaktadır; art arda gelen filler ve devrik cümleler anlatıda bir bayram havası yaratmaktadır.

Büyücünün betimlenmesinde Kate-rina ve Danilo'nun lirik betimlerinin tamamen zıttı belirir. Büyücünün yaşamında pek çok karanlık nokta vardır; Kazak yüreği taşımayan ve halkın sorunlarına duyarsız bir kişi olarak çizilir. Yapmayacağı kötülük yoktur; büyücü, yarı insan, yarı canavardır; canlı ve gerçektir ama fantastik unsurlarla donanmıştır; bunlara bir de doğaüstü biçim değişikliği eklenince neredeyse bir masal kahramanına dönüşmektedir.

Kazakların Lehlere karşı sürdürdükleri savaşla ilgili unsurlar öykü bo-

yunca var olmakla beraber, tarihi tiplmeler ve savaş sahnelerine ait anlatımlar, içinde doğaüstü dönüşümlerin bile barındığı fantastik dünyanın betimlemelerine göre ikinci plandadırlar.

Doğa üstü varlıklarla tarihsel öğenin yan yana bulunduğu bir diğer öykü de Hetmanlık⁴ adıyla anılan tarihsel dönemin fonda olduğu *Kaybolan Yazı*'dir.

Kaybolan Yazı

Öyküde, yaşlı bir Kazak, Hetmanın yazdığı bir yazıyı Rus çarçesine götürmek üzere yola çıkar. Yolda kendisi gibi Kazak olan biriyle tanışıp arkadaş olur ve bir süre sonra da aralarına bir başka kişi daha katılır. Hava kararınca Kazakın arkadaşını bir korku sarar ve ruhunu şeytana sattığını söyleyerek arkadaşlarından onu korumak için gece nöbet tutmalarını ister. Ne var ki şeytan konakladıkları hana gelir; bu arada nöbetteki Kazak da uyuyakalmıştır. Sabah uyandığında yanında arkadaşını göremeyen Kazak, hem atının, hem de yazının şeytan tarafından çalındığını fark eder. Kazak beş altın karşılığında hancıdan cehenneme giden yolu öğrenerek oraya gider, burada şeytanlar ve cadılar görür. Büyük çaba sarf ederek onlarla konuşabilmeyi başarır, tabii artık onların kurallarına uymak zorundadır. Çalınan yazıyı geri almak için onlarla kumar oynar ve sonuçta yazıyı geri alır; bir şeytan atıyla uçarak evine döner...

Öyküde doğa üstü güçlere önemli bir yer ayrılmasına karşın betimlenen ortam *İvan Kupalo Arifesi*'ndeki gibi ürkütücü değildir. *Kaybolan Yazı*'da eğlence ve dansa da yer olan renkli bir atmosfer vardır; ancak eğlenenler insan değil, çirkin yaratıklardır. Bununla beraber öyküde bir de nesnel ortam vardır. Ancak buradaki nesnel ortam tüm derlemede betimlenen nesnel ortam gibi oldukça değişiktir; günlük yaşamın içinde akıp

giden sıradan günleri değil bayram (Noel gecesi), kutlama (Mayıs gecesi) veya panayır (Soroçinets panayırı) günleri gibi halkın heyecan ve coşku dolu olduğu eğlence zamanlarını kullanır Gogol.

Kaybolan Yazı'da eğlence ve coşku bakımından birbirine benzeyen, ancak kahramanlar bakımından farklı iki ortam oluşur. Bu ortamları birbirlerine yaklaştırmanın Gogol'un bilinçli tercihi olduğu kanısındayız. Yaratıkların ortamını insanoğlu ortamına 'komşu' konumdadır, aralarında bir orman ve bir de nehir vardır; birinden diğerine geçmek mümkündür, nitekim yazıyı götürmekle görevli olan Kazak da bunu yapmaktadır.

"Korku nedir bilmez takımından" olan yaşlı Kazak fazla düşünmeden cehenneme gider ve cadılara şeytanlara korkusuzca kafa tutar: *"Ne o, pis yaratıklar!" Benimle alay mı ediyorsunuz? Hemen şimdi Kazak kalpağını vermezseniz, Katolik olayım, sizin o domuz suratlarınızı enselerinize çevirmezsem"* (Gogol 1984:89)! Yalnızca şeytanlardan üstün olduğuna inanmış bir ölümlü böyle konuşabilir.

İnsanoğlu ortamıyla yaratıklar ortamı arasındaki geçiş gerçek yaşamdan masala, masaldan gerçek yaşama geçişleri beraberinde getirmektedir. Öykü yaşamdan alıntılarla başlar ve sonra nöbet tutmakta olan Kazak, şeytanı görür. Hemen sonra handaki toplantı anlatılır ve bunun ardından da masal alemine geçilerek cehennem betimlenir. Finalde Kazak şeytan atı üstünde uçarak evine dönerken de son geçiş tamamlanmış olur. Günlük yaşamın betimlenmesinden masala ve oradan da tekrar realiteye güncel ve sıradan olaylar üzerinden geçilmektedir. Öyküdeki anlatıcının halk dilini (prostoreçiyeye) kullanması da bu geçişlerin doğal olmasını sağlamıştır.

Kaybolan Yazı'da mizah başarılı bir şekilde kullanılmış; bir yandan ürkütücü havayı yumuşatırken, diğer yandan da kıvrak halk zekâsını vurgulamıştır. Cehenneme yapılan yolculuk dahi, anlatıcının halk diline ait sözcüklerine dökülünce hoş bir güldürü etkisi yaratmıştır.

Kaybolan Yazı öyküsü, doğaüstü varlıkların betimleniş şekliyle bu inceleme için farklı bir önem arz etmektedir. Derlemedeki tüm öykülerde doğa üstü güçlerin betimlemelerine rastlansa da bu hiçbirinde bu öyküdeki kadar belirgin şekilde ortaya çıkmamıştır. Şeytanlar ve cadıların betimleri sıradan köylülerin betimlerini anımsatmaktadır; bu varlıklar insanlara bir çok yönden yakın olup, sadece ek fiziksel özelliklere ve becerilere (boynuz, kuyruk, uçuş, bir şekilden başka bir şekle dönüşme v.b.) sahip normal sıradan yaratıklar olarak çizilmişlerdir. Yazar onları ruhlar ya da korkunç hayaletler gibi mistik varlıklar olarak göstermez; bunları insanlardan ayırmaz, hatta onların da insani duygular besleyebileceğini gösterir ve bazen de insanlarla karşılaştırır: *"Cadılar, bey kızları gibi takmış takıştırmış, boyanmıştı... Hepsi birden, sarhoşlar gibi, trepak'a benzeyen bir oyunu oynuyorlardı... Erkek şeytanları kuyruklarını sallayarak cadı karılarınun çevresinde yakışıklı delikanlıların döndüğü gibi"* dönerler; *"çalgıcılar da, bazıları yanaklarını yumruklayarak sözde tef çalıyor, bazıları burunlarından saksofon gibi sesler çıkarıyorlardı..."* (Gogol 1984:88).

Kaybolan Yazı'daki bu varlıklar, Ukrayna halkı gibi *"domuz eti, bol sucuk, soğanlı lâhana yemeği, çeşit çeşit yemekler"* yer, "maça kızı" adında bir kağıt oyunu oynarlar. En şaşırtıcı olay ise bunların Kazağa verdikleri sözü tutmalarıdır: üç el "maça kızı" oyununda bir el kazanan kahraman, anlamaya göre kal-

pağını geri alır; hatta evine dönmesi için kendisine bir at bile verilir.

Doğaüstü güçlerin insanlara benzetilerek betimlenmesi *Noel Arifesi* adlı öyküde de vardır.

Noel Arifesi

Noel Arifesi derleme içinde en güçlü kurguya sahip olan öyküdür. Öyküde bizlere aynı anda gerçekleşen birkaç sahne aktarılır: Öykünün başında Ukrayna halk sanatına ait bir mit olan “ay dedeyi çalma” sahnesi vardır. Burada Soloha adındaki bir cadı ile şeytanın gökyüzündeki yıldızları ve ayı nasıl ve neden çaldıkları anlatılır. İkinci sahnede Çub adındaki kahraman ile sağdıç, Dikanka dışında verilen bir yemeğe katılmak üzere yola çıkarlar. Üçüncü sahnede şeytanı ağırlayan Soloha'nın evindeki olaylar anlatılır. Oksana adında güzel bir kızın evindeki olayların anlatıldığı dördüncü sahnede; kız, aşığı Vakula'ya ancak çarıçenin potinlerini getirirse onunla evleneceğini açıklar. Bir sonraki sahnede evine dönen Vakula çuvalları görür ve bunları alıp demir atölyesine götürürken yolda kızları görür. Burada Oksana, Vakula ile alay eder ve çarıçenin potinlerini hatırlatır. Küçük düşürülen Vakula intihar etmeyi düşünür ve aklına birdenbire şeytan gelir. O anda çuvaldaki şeytan ortaya çıkar ve Vakula'ya dost olmaları karşılığında Oksana'ya kavuşacağına söyler. Ancak günah işlediğinin farkına varan Vakula bir haç çıkararak, şeytanı kendi emri altına alır ve onun sırtına binerek çarıçenin potinlerini almak üzere başkent Peterburg'a uçar. Öykünün bundan sonraki kısmında Vakula'nın yolda bıraktığı çuvalların başına gelen komik olaylar aktarılır ve ardından Vakula'nın yolculuğuna döner. Delikanlı, potinleri çarıçeden almayı başarır ve Dikanka'ya dönerek Oksana ile evlenir.

Bu kısa özetten de anlaşılacağı gibi Gogol, *Noel Arifesi*'nde de halk efsaneleri ve masallardan yararlanmıştı. Ancak burada masalsı öğelere diğer öykülerde olduğundan daha geniş yer verilmiştir. Örneğin, süpürge sapına ata biner gibi binmiş olan cadının yükselişi ve bir torba yıldız toplaması, hemen sonra şeytanın da ona katılıp ayı çalması, bu ikilinin bacadan cadının evine gelmeleri, Soloha'nın hayranlarının kömür çuvallarına saklanmaları ya da Oksana'nın Çarıçe'nin potinlerini istemesi ve Vakula'nın şeytanın sırtında Peterburg'a doğru uçuşması gibi...

Öyküde halk türkülerinin şiirselliğini çağrıştıran betimlemeler vardır, coşkuyla kutlanan geleneksel bir Noel bayramı betimlenir. Ukrayna'da Noel pence-re önlerinde, İsa'nın doğumunun anlatıldığı halk türküleri olan 'kalyadka'lar söylenerek kutlanır. Ev sahibi 'kalyadka' söyleyen kişinin torbasına, maddi durumuna göre para ya da yiyecek atar, o da tüm haneye hayırlı dualar ederek ayrılır.

Yazar, masalsı öğeleri büyük bir ustalıkla gündelik olaylarla kaynaştırır, derlemedeki diğer öykülerde de var olan bu özellik *Noel Arifesi*'nde daha da belirgindir. Gogol, bu öyküde yine ironik bir üslup kullanarak ürkütücü gerçeküstü havanın etkisini yumuşatmış ve ortaya keyifle okunan mizah yüklü bir öykü çıkarmıştır. Örneğin, tedbirli ve kurnaz cadı Soloha, çevresindeki pek çok hayranını ustalıkla idare eder: “*O, ağırbaşlı pek çok Kazağı (doğrusunu söylemek gerekirse, güzelliği pek önemsemeyen kimselerdi bunlar) baştan çıkarmayı başarmıştı. Evine girip çıkanlar arasında kimler yoktu... Hakkını yemeyelim kadının: Hepsini de pek güzel idare ediyordu doğrusu. Hiçbiri bir rakibinin olabileceğini aklının ucundan geçirmiyordu*” (Gogol 1984:104). Soloha'nın hayranları ara-

sındaki “hatırlı itibarlı kişilerden” yaşlı Çub’un çapkınlığı, papazın dini işleri unutup nasıl dünya zevklerine dalmış olduğu başarılı bir güldürünün unsurları olarak belirir öykü boyunca.

Öyküde şeytan şu sözlerle betimlenir; “Önden tıpkı bir Alman⁵ benziyordu... Bacakları öylesine inceydi ki, bu bacaklar Yareski⁶ başkanında olsaydı, daha ilk kazaskada kırardı onları. Ama arkadan tam bir üniformalı savcı yardımcısıydı. Çünkü arkasında, şimdiki üniformaların arka etekleri gibi uzun, sip-sivri bir kuyruk sarkıyordu. Yalnızca suratının altındaki sakalından, kafasında dimdik duran boynuzlarından ve bir baka temizleyicisinininkinden farksız üst başından anlaşılabilirdi onun bir... şeytan olduğu...” (Gogol 1984:97).

Görüldüğü gibi sadece boynuz ve kuyruk gibi fiziki özellikler şeytanı insanlardan farklı kılmaktadır. Burada da şeytan gibi ürkütücü bir kavram üslup-taki mizah sayesinde korkutucu olmanın tersine eğlenceli bir figüre dönüşmektedir. Bunun yanı sıra öyküde fantastik tiplmeler insanlara benzetilerek ilk kez küçük tutkuları ve ihtiraslarıyla resmedilirler: “... Günümüzde herkes giyim kuşam sevdasında! Ne zaman boş şeyleri bırakacak şu insanoğlu!... Kendini aynı sevdaya kaptırmış şeytan... Surati iğrenç mi iğrenç olduğu halde, kendisini yakışıklı sanır...” (Gogol 1984:99) ya da “Ortalık ansızın kararınca bir çığlık atmıştı cadı karısı. Bu arada onun yanına sessizce sokulan şeytan koluna girdi, kulağına kadın kısmının kulağına genellikle fısıldanan şeyleri fısıldamaya başladı” (Gogol 1984:97).

Noel Arifesi’ne, özellikle lirik ritmi açısından *Mayıs Gecesi* ve *Soroçinets Panayırı* öyküleri çok yakındır.

Mayıs Gecesi

Öyküde köy halkı kır işlerini bitir-

miş, farklı farklı ortamlarda yorgunluk atmaktadır. “Neşeli bir şarkı nehir gibi akıyordu köyün sokaklarında...” (Gogol 1984:59).

Onların yorgunluk attığı bu eğlence sahneleri arasında bir efsaneye yer verilir. Bu efsaneye göre, çok eskiden eski ahşap bir evde güzel kızıyla birlikte dul bir Kazak yüzbaşı yaşarmış. Günün birinde yüzbaşı genç bir kadınla evlenmiş. Ancak kadın bir cadıymış ve kızı evden kovdurmuş. Bunu kabullenemeyen kız kendisini göle atmış. Gölde boğulan genç kızlar geceleri kıyıya çıkarlarmış. Bir gece kız, üvey annesinin gölün kıyısında dolaştığını görünce onu suya çekmiş; ancak cadı, kızlardan birinin görüntüsünü alarak gizlenmeyi başarmış. Kız ise intikam almak için cadıyı aramayı sürdürmüştü, kıyıda dolaşan kimi görse ondan cadıyı bulmasını ister, isteğini yerine getiremeyenleri de gölde boğarmış. Efsane burada kesilir ve eğlence ortamına geri dönülür; ardından da, Levko adında bir genç, peşindeki bekçilerden kaçarken kendisini gölde bulur ve burada efsanedeki kızı görür. Levko kıza cadıyı bulmasında yardımcı olur, kız da onun çok sevdiği Ganna’sına kavuşmasını sağlar.

Genel olarak *Mayıs Gecesi*’nde malsalı öğeler daha azdır; öykünün beş sahnesinden ancak ikisinde söz konusu öğeler yer alır. Bunların ilki öykünün başında Levko tarafından Ganna’ya eski bir evin efsanesinin anlatıldığı sahnedir. Diğeri ise, öykünün sonlarına doğru Levko’nun gece yarısı gölün dibindeki bu eski evi görme sahnesidir. Her iki sahnede de korkutucu olmaktan uzak lirik ve doğal bir atmosfer yer alır.

Mayıs Gecesi, Ukrayna halk türküleri geleneğine çok yakındır; karakteristik dil özellikleri, satırların ritmik yapısı, üslubun şiirselliği gibi biçimsel öğelerle halk sanatını andırır. Levko ve

Ganna'nın betimleri halk türkülerine özgü betimleri anımsatmaktadır. Konuşmalarında ise halk türkülerinin ezgileri ve ritmi açıkça sezilmektedir. Levko her şeyden çok sevdiği Ganna'ya şöyle sesleniyor: *'Güzel gözlüm... 'Galyu, Galyu! Uyuyor musun, yoksa yanıma mı çıkmak istemiyorsun? Belki de birisinin bizi görmesinden korkuyorsun ya da beyaz yüzünü soğuğa göstermek istemiyorsun!... Korkma, kimsecikler yok. Gece de sıcak. Biri gelecek olsa bile seni kaftanımla örter, kuşağımla sarar, ellerimle gizlerim... Soğuk esecek olsa kalbime bastırırım seni, öpücüklerimle ısıtırım, küçük kar beyazı ayaklarına giydiririm kalpağımlı...' (Gogol 1984:60). Ganna'nın sözleri de sevgi dolu ve aynı ezgilerle yüklüdür: "... Seni seviyorum! Kara kaşlı Kazağım benim! Gözlerin kahverengi olduğu için seviyorum seni. Yüzüme baktığında ruhum açılıyor; neşeleniyorum ve mutlu oluyorum siyah bıyığını hoş bir biçimde burduğun için; sokakta yürürken bandura çalıp şarkı söylediğin için, seni dinlemekten hoşlandığım için seviyorum..." (Gogol 1984:60).*

Efsanedeki kız ve arkadaşları da gerçek yaşamdaki gençler kadar doğal ve güzeldir. Tümünün betimleri öyküye özgü lirik üslupla bir uyum içindedir. Söz konusu doğaüstü güçlerin korku verici bir yanı yoktur; türkü söyler, oyunlar oynarlar ve insani duygular taşırlar; hatta Levko'ya sevdiği kızla evlenmesi konusunda yardımcı bile olurlar.

Soroçinets Panayırı öyküsünün genç kahramanları Paraska ile Gritsko da doğaüstü güçlerin sayesinde evlenirler.

Soroçinets Panayırı

Öyküdeki olaylar 19. yüzyılın başlarında geçer. Mallarını satmak için komşu ve uzak köylerden çiftçiler konvoylar halinde Soroçinets kasabasındaki pana-

yıra gelirler. Gogol, bu konvoy içindeki bir aileyi anlatır. Bunlar, yaşlı Solopiy Çerevik, 18 yaşındaki güzel kızı Paraska ve analığı Hivra'dır. Paraska'yı gören Gritsko adındaki bir delikanlı, ona aşık olur ve babasından ister. Çerevik ilk başta buna razı olur, ancak Hivra karşı çıkınca ona katılmak zorunda kalır. Gritsko, Paraska'yla evlenebilmenin bir yolunu aramaktadır; bu arada satışı çıkarılmış olduğu öküzleri bir çingene beğenir. Çingene, bu öküzleri daha ucuza alabilmek için Gritsko'ya yardım sözü verir. Bu arada panayır bir şeytan hikâyesiyle çalkalanmaktadır, bu hikâyeden faydalanan çingene, Solopiy'e karşı bir plan kurarak Gritsko ve Paraska'nın evlenmelerini sağlar. Öykü düğün sahnesiyle sona erer.

Soroçinets Panayırı eski bir efsaneden yapılan bir alıntıyla başlamaktadır: *"Daralıyorum bu ahşap evde. / Götür beni, / Gürültülü, / Kızların dans ettiği, / Delikanlıların eğlendiği, / Yerlere al götür beni"* (Gogol 1984:24). Bu öyküye de derlemenin büyük bir bölümünde var olan coşkulu ve eğlenceli ortam egemendir. Kimi kez bölüm başlarında yer alan, kimi kez ise öykü içerisinde serpiştirilen ve ana dilde sunulan Ukrayna halk türkülerinden dizeler, atasözleri; masal veya komedilerden alıntılar ortamı daha hoş, daha da lirik kılar: *"Ay, ayım benim, ayım! Sen de parlak yıldızım! Dilberlerin bahçelerini, / Aydınlatın ne olur"* (Gogol 1984:78)!, *"Yeşil menekşecik eğil yerlere / Sense canım kara kaşım / Yaklaş bana"* (Gogol 1984:45) ya da *"Korkma anacığım, korkma, / Kırmızı potinlerini geçir ayağına / Çiğne onlarla düşmanlarını / Ki nalçaların şakırdasın, / Düşmanların sussun"* (Gogol 1984:44), *"Eğilme çınar / Daha yemyeşilsin. / Üzülme Kazak / Daha genceciksiz"* (Gogol 1984:32).

Derlemenin diğer öykülerinde çizilen karakterlere hayli benzeyen Gritsko ve Paraska'nın betimlerinde de Ukrayna halk sanatı öğeleri açıkça görülmektedir: Paraska'nın "küçük yüzü yuvarlaktı. Kahverengi, aydınlık gözlerinin üzerinde düzgün birer yay gibiydi siyah kaşları. Pembe dudakları mutlu, gülümşüyorlardı. Kırmızı, mavili kurdeleler takmıştı başına. Uzun saçlarıyla ve saçlarının arasına sıkıştırdığı bir tutam kır çiçeğiyle birlikte bu kurdeleler zengin bir taç oluşturuyorlardı göz alıcı başının çevresinde..." (Gogol 1984:25).

Paraska ve Gritsko'nun sahip oldukları olumlu nitelikler diğer genç kahramanların betiminde olduğu gibi sık sık vurgulanmaktadır. Birbirlerine olan aşkları dünyevi bir duygudur. Aralarındaki ilişki, duyguların içtenliği ve saflığı halk karakterlerine özgü mizaç bütünlüğü ile birleşmektedir.

Bu incelemede değinilecek son öykü de *Büyülü Yer*'dir.

Büyülü Yer

Büyülü Yer kısa ancak düşünsel alt yapısı oldukça güçlü bir öyküdür. Gogol burada alın teriyle geçinme ile kolayca zengin olma tutkusunu karşı karşıya getirmiş ve böyle bir tutkunun insanları yalnızca bir aldatmaca içine sürüklediğini göstermiştir.

Öykünün kahramanı olan yaşlı Dede bostanını kazarken kendini bilmediği bir yerde bulur. Buraya kötü ruhun yardımıyla geldiğini düşünen Dede, etrafı dolaşır; yanan ve sönen mumları bir işaret olarak algılayarak burada büyük definenin olduğunu düşünür. Dede oraya bir işaret koyar ve evine döner; ardından hummalı bir define arayışı içine girer ancak aradığını bulamaz. Arayışından vazgeçmiş gibi görünen Dede yeniden bostan işlerine döner ve bostanın ortalarında bulunan büyülü yere gelir gelmez

kendisini işaretlemiş olduğu yerde bulur. Daha sonra bir kazan gören Dede, defineyi bulduğunu zanneder ve bunu zorlukla barakasına taşır. Ancak kazanın pislikle dolu olduğunu görünce fırlatıp atar.

Bu öyküde de gerçek öğelerle masal öğeleri iç içedir. Ancak doğaüstü güçlerden söz edilirken ya da örneğin Dedenin şeytanın nefesini hissetmesi gibi durumlarda bile bu güçler betimlenmez. Dede'nin enfiyesinden şeytanı hapşirtması; defineyi görünce "ah canım, buradaydın demek" deyişinin hayvanlar tarafından tekrarlanması; ağaçtan çıkan kulaklar, kırmızı gözler, şiş burun delikleri son derece canlı ve mizahi bir biçimde aktarılır. *Büyülü Yer* öyküsünde de; derlemedeki diğer öykülerde olduğu gibi; olağanüstülük, doğaüstülük gibi kavramlara ironik ve sarkastik bir çerçeveden bakılmaktadır.

Öyküler incelendikçe bilinen bütün bu özellikler ortaya koymaktadır ki, Gogol; *Dikanka Akşamları*'nda bir yandan halk masallarında var olan anlatı üslubunu yani 'skaz'⁷ biçimini, diğer yandan ise halk konuşma dilini kullanmıştır. Bunlara bir de 'basit halk konuşma dilini' (prostoreçiyeye) katarak, 19. yüzyılın başlarında etkin olan tüm edebi ve dilsel kurallara karşı çıkmıştır.

Öyküleri yayımlayan ve anlatan kişi olarak sıradan bir aracıyı seçmesi, Gogol'un konuşma diline verdiği önemin göstergesidir. İhtiyar aracı Rudi Panko⁸ geçmiş ve bugün, masallar ve gerçek arasında bir nevi köprü görevini üstlenmektedir. Panko karakteri halk bilgeliklerinden beslenmektedir; canlı halk güldürüsüyle örülü yapmacıksız anlatımının arkasında kıvrak bir zekâ ürünü olan alaycılık, güçlü bir ifade yaratan sözcük ve deyimler bulunmaktadır: "...Basit bir aracı sizinle bir arkadaşıyla

veya dostuyla konuşuyormuş gibi senli benli konuşuyor diye sinirlenmiyorsunuz ya....” (Gogol 1984:18) ya da “... bizim mujik ininden burnunu dünyaya bir çıkardı ki sormayın gitsin”; “bizim arıcı da onlara benzemek hevesine kaptırdı kendisini işte”; “...sizler baloya ayaklarınızın üzerinde dönüp durmak veya elinizle ağzınızı kapayıp bol bol esnemek için gidersiniz...” (Gogol 1984:19).

Rudiy Panko dışındaki anlatıcılar da halktan kişilerdir ama onları çoğu kez birbirlerinden ayırt edemiyoruz; halktan gelen ve kişilikleri arka planda tutulan bir anlamda “anonim” karakterlerdir bunlar - araştırmacı S.İ.Maşinski'nin sözleriyle “...sanki halk kendini ifade etmektedir” (Maşinski 1971:79). Olayların ve kahramanların halkın merceğinden sunulmasını sağlayan bu anlatım biçimi, öyküleri zenginleştirerek özgün kılmaktadır. Nitekim ‘skaz’ biçiminde anlatılan *İvan Kupalo Arifesi*, *Kaybolan Yazı* ve *Büyülü Yer* gibi öykülerde; halk dilinin sözcük dağarcığı, sözcük yapısı ve dizimiyle oluşturulan anlatım belirgindir: “*Ne anlatsam size canım? Ha deyince gelmiyor ki aklıma... Evet...Cadı karıları rahmetli dedemle nasıl maça kızı oynadılar, onu anlatayım*”; “*Bayramlarda Apostol'u⁹ bir alırdı eline... Şimdi ki din adamları hiç kalır yanında*”; “*O zaman alay yazıcısı olan... hay Allah lâkabını bile hatırlayamıyorum adamın...*” (Gogol 1984:83).

Dikanka Akşamları'nda kullanılan sözcük veya deyimler, yapıtı süslemek amacıyla seçilmemiştir. Söz konusu sözcük ve deyimler önemli bir ifade aracı olarak anlatıma organik bir şekilde bağlıdır: “... *Bir ağustos günüydü. Yıl bin sekiz yüz... sekiz yüz... Her neyse işte canım... Bundan otuz yıl önceydi... Soroçinets'e giden yol, kasabaya on versta kalandan sonra insan kaynıyordu... Samanla-*

rın arasına yerleştirilmiş çanak çömlekle tepeleme dolu arabalar, görünümünün kabalığından ve taşıdıkları yükten utanıyorlarmış gibi ağır ağır ilerliyorlardı. Ancak arada parlak renklerle süslü bir tas veya makitra bir arabanın yüksek parmaklıkları arasından (güzelliğiyle övünmek istiyor gibi) gösteriyordu kendini, lüksü seven insanların hayranlık dolu bakışlarını çekiyordu üzerine...” (Gogol 1984:24) ya da panayırda simit satan yaşlı kadının “*bütün gün gelene geçene yerlere kadar eğilerek selâmlar vermiş, sattığı simitler gibi yuvarlaklar çizerek olduğu yerde yalpalayarak*” (Gogol 1984:35) dolanıp durmasının anlatıldığı satırlar buna örnektir. Ne yazık ki, Türkçe'ye çevrildiğinde bu inanılmaz derecede doğal ve güncel halk konuşma dili, kaçınılmaz olarak belirli bir oranda anlam değişikliğine uğramaktadır.

‘Skaz’ anlatım biçiminin kullanılmadığı öykülerin özgün niteliğini diyaloglar oluşturur. Gogol; *Mayıs Gecesi*, *Noel Arifesi* ve *Soroçinets Panayırı* öykülerinde ön plana çıkardığı diyaloglarda yine halk dilini kullanmakta ve böylece somut, inandırıcı bir hava yaratmaktadır: “*Karıcığım! Kızımıza bir nişanlı buldum!*’ *Nişanlı aramanın zamanı mı şimdi be adam? Salak! Doğuştan alınma yazılmış senin salaklık anlaşılın!... Adama benzer bir şey mi bari bulduğun nişanlı? Sanırım, baldırı çıplaklar içinde en çıplağıdır...*’ *Onu görmüş olsan böyle konuşmazdın!... Bir içki içişi var... Yalan söylüyorsam şeytan seni de beni de çarpsın...*’ *Bunda şaşacak ne var: Ayyaşın, ip-sizin tekiyse başka ne beklersin ondan? Bahse girerim, köprü üstünde bize bulaşan o serseridir... Gösterirdim ona ben...*’ (Gogol 1984:31).

Değerli bilimsel çalışmalara imza atan V.Vinogradov'a göre Gogol, bu yapıtında iki hedef seçer kendisine: halk dilinin değerli kaynaklarından yararlan-

mak; ve edebi dil ile halk dilini birbirine yakınlaştırmak (Vinogradov 1951).

Özetle, Petersburg'da içine düştüğü bunalımın halka, halk türkülerine ve efsanelerine yönelttiği Gogol; *Dikanka Akşamları*'ndaki öykülerde halkın manevi güzelliğini halk sanatına başvurarak ortaya koymuş; bunu yaparken de halk insanının, pek de önemsenip değerlendirilmeyen yeteneklerinin, bozulmamış ruhu ve mert karakterinin, kıvrak zekâsının değerini hatırlatmıştır.

Bunu başarmak için diğer birçok yazardan değişik bir yol seçmiştir Gogol. Sıradan insanların yaşamı onun için asla "egzotik bir oyuncak" olmamıştır; eğitilmiş kentli adamın çokbilmişliği ile yuvaraktan bakarak değil, uygarlığın üzerinde yükseldiği en temel yapı taşı olduğunu kabullenerek takdir etmiştir halk kültürünü ve sanatını.

Elbette ki, Gogol, bir etnografyacı değil, zengin hayal gücüne sahip olan bir şairdir. Dolayısıyla halk sanatına yaklaşımı da bir şair gibi olmuştur; buradan aldığı motifleri hayal gücüyle zenginleştirip sanatsallaştırmıştır. *Dikanka Akşamları* öykü derlemesinde sadece halkın ideallerini değil, kendisinin dünyaya bakış açısını yansıtmıştır kuşkusuz. Gogol, 19. yüzyılın başlarında egemen olan romantik ilkelerden etkilenen, bunları ulusal renklerle başarıyla birleştiren bir sanatçıydı; bu yönüyle birçok çağdaşından farklı bir yeri vardır edebiyat tarihinde.

Genç Gogol'un sanat dünyasında, halk sanatına ve günlük yaşamına ait öğelerin ne kadar doğal bir bütün oluşturduğunu o dönemin en etkin eleştirmenlerinden Belinski'nin sözleri çok iyi ifade eder: "*Her iki öge de, hangisinin gerçek ve hangisinin masal olduğunu bir türlü anlayamayacağımız, ancak istemeyerek gerçek olarak kabul edeceğimiz şiirsel bir gerçek oluşturmaktadır*" (Belinski 1948:509).

NOTLAR

¹ Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. M.B.Hrapçenko, 1984, s. 87-88.

² Söz konusu yapıt 1983 yılında Ergin Altay tarafından dilimize kazandırılmıştır. Bkz. Gogol N.V., 1983, *Masallar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, çev. Ergin Altay. İncelememizde yapıtın adını kısaca *Dikanka Akşamları* olarak kullanacağız.

³ Öykünün adını kısaca *Mayıs Gecesi* olarak kullanacağız.

⁴ Kazaklar, 16. yüzyıldan başlayarak Ukrayna tarihinde, özellikle Dniepr bölgesinde önemli bir rol oynadılar. Başlarındaki kişiye Hetman adı verildiğinden, bu tarihi dönemden Hetmanlık olarak söz edilmektedir. 1722 yılında Büyük Petro, Küçük Rusya Kurulunu kurarak Hetman'ın etkinliklerini kontrol altına almıştır. 1764 yılında ise Hetmanlık tamamen kaldırılmıştır.

⁵ N.V.Gogol'un açıklamasıyla: "Bizde her yabancıya Alman derler. İster Fransız olsun, ister İtalyan, ister İsveçli... tümü Alman'dır." (Gogol 1984:97)

⁶ 'Yareski', Poltava ilinin Mirgorod adlı kentine bağlı bir köydür.

⁷ Rusçada 'skaz' denilen anlatımda yazar ile dinleyici arasında bir öykü anlatıcısı vardır. Bu tür öykü sözlü anlatım biçiminde anlatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Z., "*Rus Edebiyat Biliminde 'Skaz-Anlatı' Terimi*", LITTEA, C. 9, Aralık 1999, s. 237-242.

⁸ Ukrayna dilinde Rudy sözcüğü kızıl saçlı, Panko ise Afanasi'nin torunu anlamına gelmektedir. (Gogol'un saçlarının kızıl ve dedesinin adının da Afanasi olduğunu anımsadığımızda Rudy Panko'nun Gogol'un kendisi olduğu düşüncesi tartışma götürmez.)

⁹ 'Apostol', dini bir kitap adıdır.

KAYNAKÇA

Belinski, V.G. 1948, *Sobraniye soçineniy v tryoh tomah*, M., Gos. izd. hudojestvennoy literaturı, C. 2.

Gogol, N.V. 1952, *Polnoye sobraniye soçineniy*, İzd. AN SSSR, C. 10.

Gogol, N.V. 1984, *İzbrannıye soçineniya v dvuh tomah*, M., Hudojestvennaya literatura, C. 1.

Hrapçenko, M.B. 1984, *N.V.Gogol. Literaturıny put. Veliçiyeye pisatelaya*, M. Sovremennik.

Mann, Y. 1988, *Poetika Gogolya*, M., Hudojestvennaya literatura.

Maşinski, S.İ. 1971, *Hudojestvenniy mir Gogolya*, M., Hudojestvennaya literatura.

Vinogradov, V.V. 1951, *O yazıke ranney prozi Gogolya*, Sbornik. materialı i issledovaniya po istorii russkogo literaturnogo yazıka, M., C. 2.

Zolotusski, İ. 1984, *Gogol*, Seriya 'Jizn zameçatelnih lyudey M., Molodaya gvardiya.